

Potrebe i mogućnosti tretmana učinilaca krivičnih dela protiv polnih sloboda

Zvezdan RADOJKOVIĆ¹, Nikola PETKOVIĆ^{2,1}

¹Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, Beograd, Srbija

²Okružni zatvor, Novi Sad, Srbija

Zaštita polnih sloboda u Republici Srbiji predstavlja veliki izazov. Ovo se ističe tim pre što i pored svih napora koji su učenjeni u poslednjim godinama, seksualno nasilje u fenomenološkom i epidemiološkom smislu i dalje ostaje jedno od gorućih pitanja. Poštujući važnost predmetnog problema autori su u radu predstavili kritiku postojeće putanje društvenog reagovanja i ukazali na potrebu specijalizacije profesionalnih postupanja. Nadalje, ukazivanjem na manjkavosti aktuelne penalne prakse, autori insistiraju na uvođenju savremenih instrumenata procene, kao i aplikaciji programa tretmana učinilaca krivičnih dela seksualne prirode u ustanovama i unutar lokalne zajednice.

Ključne reči: polne slobode, tretman, zatvor, procena, rizik

Uvod

Problem seksualnog nasilja u Republici Srbiji poslednjih godina zaokuplja značajnu pažnju javnosti (Lazić, 2016; Petković & Pavlović, 2016; Pavlović, 2013; Petković & Đorđević, 2011; Mažibrada, 2002). Slučajevi teškog zlostavljanja dece koji su imali za posledicu smrtni ishod, našli su značajan medijski prostor, otvarajući konačno i obuhvatniji diskurs o mogućnostima adekvatnog društvenog odgovora i zaštite polnih sloboda. Insistiranje na izmenama krivičnog zakonodavstva, uvođenje novih inkriminacija, kao i tendencija ka strožem kažnjavanju, neki su od dominantnih predloga

1 Nikola Petković, nikola82petkovic@yahoo.com

datog konteksta (Petković, Baloš, & Đorđević, 2012; Pavlović, Petković, & Matijašević Obradović, 2014; Tanjević, 2010).

Analizirajući izveštaje Republičkog zavoda za statistiku (2015), opaža se da svake godine preko dve stotine lica u našoj državi bude osuđeno po osnovu izvršenja krivičnih dela protiv polnih sloboda. Dodatno, ako ovome dodamo i kriminološka saznanja o učestalosti neprijavljenih slučajeva (Lovaković, 2014; Marinković, 2012; Mršević, 1997), razmere ovog problema postaju jasnije, uz zaključak da se u ovoj sferi mora uraditi više.

Ipak, šta to „više” zapravo znači, čini se prilično nejasnim. Naime, ako bi se osvrnuli na postupanja zakonodavca tokom poslednjih deset godina, sasvim je jasno da je to „više” već i ostvareno. Uvođenjem Zakona o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima (Službeni glasnik RS, 2013), inkriminisanjem posedovanja dečje pornografije, kao i uvođenjem nove inkriminacije seksualnog uznemiravanja, okvir zaštite polnih sloboda umnogome je proširen. Slično se odnosi i na formulisanje čitavog niza podzakonskih akata, a kojima je uređeno postupanje društvenih subjekata u svim suspektim ili dokazanim slučajevima seksualnog nasilja. Konačno, stiče se utisak da je puno učinjeno u kontekstu društvene klime i promene socijalnih stavova (Petković, Đorđević, & Baloš, 2010). Otvoreni dijalog i osvetljavanje fenomenologije i posledica seksualnog nasilja, čini se da su u značajnijoj meri doprineli informisanju građana o važnosti problema. Otuda se postavlja i logično pitanje, šta država zapravo može još da uradi u preventivnom smislu i na koji način očekivati redukciju stvarnu učestalosti seksualne delinkvencije.

Sumirajući navedeno, u daljem tekstu predstaviće se analiza aktuelne situacije u Republici Srbiji u pogledu potreba i mogućnosti tretmana seksualnih prestupnika. U tom smislu pažnja će se posvetiti kako praksi u penološkom kontekstu, tako i mogućnostima intervencija u lokalnoj zajednici. Dodatno, sa ciljem ukazivanja na potencijale specijalizovanih programa koji su razvijeni i primenjeni u državama Evrope i SAD, predstaviće se pojedini instrumenti procene i tretmanski modeli namenjeni različitim kategorijama ove vrste delinkvenata.

Etiološke postavke i postojeće/moguće interevencije

Dizajniranje efektivnog društvenog odgovora usmerenog ka suzbijanju i sprečavanju seksualnog nasilja svakako nije jednostavno. Ipak, kada je u pitanju Republika Srbija stiče se utisak da je okvir dosadašnjih postupanja

trpeo bitna opterećenja. Ovo se najpre odnosi na predominantna očekivanja vezana za načinjene izmene krivične legislative. Većina zakonskih novina u tom smislu predstavljena je kao ultimativno „oružje” koje će odvratiti one sa devijantnim seksualnim sklonostima ili koje će delovati u specijalno preventivnom smislu.

Ne ulazeći na ovom mestu u manjakavosti datih rešenja, mora se imati na umu da krivičnopravno involviranje predstavlja vrlo limitiranu logiku intervencije. Naime, Krivični zakonik (Službeni glasnik RS, 2014), sa obuhvaćenim inkriminacijama, praktično u svim slučajevima koji se tiču seksualnog nasilja predviđa sankcionisanje učinioca zatvorskim kaznama. U tom smislu očekuje se da će pretnja zatvorom biti dovoljna da odvraća potencijalne učinioce, odnosno da će samo izdržavanje zatvorske kazne delovati popravno u smislu budućeg ponašanja.

Pa ipak, kada je u pitanju seksualno nasilje, većina etioloških rasprava upućuje na specifičnu problematiku (Petković, Dimitrijević, & Đorđević, 2011; Lalumière & Lalumiere, 2005; Marshall & Barbaree, 1990). Biološki, genetski, hromozomski, neurofiziološki nivo podsticaja, kao i složena unutarpsihička dinamika seksualnih prestupnika implicira da se ova kategorija učinilaca krivičnih dela mora posmatrati izdvojeno u odnosu na druge. Ako ovome pridodamo čest psihijatrijski komorbiditet (Pavlović, 2013; Raymond, Coleman, Ohlerking, Christenson, & Miner, 1999), postaje jasnije da generalno preventivni potencijal krivičnopravnih odredbi neće jednako uticati na učinioce imovinskih krivičnih dela kao na one pojedince koji, recimo, opažaju decu u seksualizovanom kontekstu.

Kada je u pitanju dalja logika zakonodavca, a koja se tiče izvršenja zatvorske kazne stvari se dodatno komplikuju. Naime, prateći tekst Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (Službeni glasnik RS, 2014), članom 43 svrha kazne zatvora određena je u smeru primerene odgovarajućih programa postupanja, a koji imaju za cilj usvajanje društveno prihvatljivih vrednosti i uključivanja osuđenih u uslove života posle izvršenja kazne. Odnosno, svrha ovog vida kažnjavanja neodvojiva je od tretmanskog postupanja koje ima za cilj da osuđeni ubuduće ne čini nova krivična dela (Radoman, Stojanović, & Bošković, 2013).

Ipak, analizirajući nacionalni kontekst penološke prakse, kazna zatvora u Republici Srbiji tek deklarativno obuhvata ovu tretmansku dimenziju. Naime, deprivacija slobode, socijalna izolacija i retribucija čine se primarnim okvirom delovanja, dok se pomenuto programsko organizovanje sekundarno pozicionira.

Naravno, ovakvim stavovima se može prigovoriti iz više aspekata, a naročito iz perspektive penološke teorije. Međutim, polemika u ovom smislu nije teorijska, već potpuno praktična. Da gore iznet stav nije bez osnova, može se zapravo zaključiti uvidom u svakodnevnu praksu i probleme koji se susreću u radu sa licima osuđenim po osnovu izvršenih krivičnih dela seksualne prirode.

Naime, dok se u srpskim zatvorima i primenjuju različiti programi namenjeni zavisnicima ili počiniocima nasilnih (neseksualnih) krivičnih dela, ni u jednom zatvoru u Republici Srbiji danas se ne sprovodi, ni jedan standardizovani, specijalizovani program tretmana seksualnih prestupnika.

Šta to zapravo znači u praktičnom smislu? Osuđeni koji izdržava kaznu po osnovu izvršenih nedozvoljenih polnih radnji ili distribuiranja dečje pornografije, u Srbiji neće biti uključen ni u jedan sadržaj koji se direktno tiče korekcije njegovih nasilnih ili devijantnih seksualnih sklonosti. Otuda i psihički kvalitet seksualnog uzbuđenja praktično neće trpeti bilo kakvu korekciju pre i nakon izdržane kazne.

Prateći dalju zamišljenu polemiku, mogli bi reći da se nedostatak ovakvih program može kompenzovati individualnim korektivnim radom sa vaspitačem. Pa ipak, ponovo iskustva iz prakse upućuju da se ovo ne dešava iz više razloga. Tako, Knežić (2016) ukazuje na prilično paradoksalnu situaciju u nacionalnim okvirima u kojoj se u Službi za tretman u Srbiji dug niz godina zapošljavaju profesionalce heterogenih stručnih kvalifikacija. Tako nije nemoguće da danas vaspitač licu osuđenom za silovanje bude profesor razredne nastave, profesor fizičke kulture, sociolog, filozof, pa i diplomirani geograf. Otuda je sasvim jasno, da značajnom procentu zaposlenih u pomenutoj Službi za tretman nedostaju upravo visoko specijalizovana znanja koja se tiču intervencija namenjenih učinicima krivičnih dela protiv polnih sloboda.

Naravno, problemi u ovoj sferi se mogu posmatrati i dalje. Naime, neretko animoziet ili „teška” psihološka struktura seksualnih delinkvenata opredeljuju vaspitače da ne/svesno zanemaruju lica osuđena po ovom osnovu. Konačno, prateći saznanja psihološke nauke, impulsivne reakcije kao posledica dubinske eksploracije/introspekcije ove kategorije lica nisu neobičnost u tretmanu. Ipak, kako *acting out* u penalnim uslovima obično ima bezbednosne implikacije, praksa „bolje ne dirati ništa” nije retkost u penalnim ustanovama.

Kao vrhunac apsurdnosti mora se izneti još jedna napomena. Naime, učestvovanje u tretmanu osuđenih, shodno zakonskoj i podzakonskoj

regulativi, tokom izvršenja kazne nije obaveza. Zapravo, osuđeni može da odbije dodeljene individualne ciljeve, kao i sam razgovor sa vaspitačem. U tom smislu se najčešće shvata da prestaju i obaveze zaposlenog profesionalca, a koji praktično do isteka kazne, ne mora primenjivati bilo kakve druge interventne mere.

Osvrnuvši se na drugu stranu, preuzimanjem obaveza iz različitih međunarodnopravnih izvora, država Srbija je prihvatila podizanje standarda u oblasti zaštite od seksualnog nasilja. Dizajniranje i implementiranje programa tretmana seksualnih prestupnika otuda predstavlja jednu od preduzetih obaveza. U prilog ovome govori i usklađenost drugih zakonskih izvora, poput ranije pomenutog Zakona o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima. Naime, dati zakon je u članu 7 predvideo kao posebnu meru zaštite, obavezu lica osuđivanog po ovom osnovu, da redovno posećuje profesionalna savetovališta i ustanove. Ova obaveza pri tome realizovaće se shodno programu koji se odredi od strane organizacione jedinica Uprave za izvršenje krivičnih sankcija, nadležne za tretman i alternativne sankcije.

Šta bi ovo ponovo značilo? Prostim tumačenjem zakonskog teksta moglo bi se očekivati da će lice koje je izdržalo kaznu zatvora biti u obavezi da neki, neodređeni broj meseci/godina, posećuje konkretna savetovališta i ustanove. Ipak, u praksi je potpuno nejasno koje su to ustanove i kako bi se data obaveza mogla realizovati recimo u ruralnim područjima, gde ne postoje visokospecijalizovane ustanove namenjene ovom tipu tretmana.

Tek olakšanje u potrazi za odgovorom leži u činjenici da zapravo u Srbiji nigde ne postoje ustanove koje imaju dati vid specijalizacije. Opšte bolnice sa psihijatrijskim odeljenjima, instituti ili centri za socijalni rad, premda se vide kao „lek prvog izbora”, nemaju danas razvijene programe tretmana namenjene ovoj populaciji. Psihijatrijski, biološki pristup baziran na medikamentima, svakako se ne nalazi primenjivim u ovom kontekstu. Antidepresivi i anksiolitici mogu imati efekte na pojedine simptome, ali nisu usmereni ka tretiranju psiholoških distorzija vezanih za devijantno seksualno uzbuđenje. Kada su pak u pitanju instituti (za mentalno zdravlje), kao ustanove sa profesionalcima najvišeg obrazovnog nivoa, jasno je da iste ne mogu preuzeti ovu obavezu, s obzirom na njihov centralizovani položaj.

Konačno, kada su u pitanju centri za socijalni rad, stiče se utisak da bi ove ustanove, s obzirom na brojnost, geografsku raspoređenost i profesionalnu strukturu mogle biti primarni izbor. Ipak, ponovo je jasno da

zaposlenima u ovim ustanovama nedostaju odgovarajuća usko usmerena znanja. Da ovakav stav nije bez osnova može se zaključiti iz činjenice da se u Srbiji već duži niz godina sprovode intenzivni programi obuke profesionalaca usmerenih ka tretmanu počinitelaca nasilja u porodici. Naime, stvaranjem zakonskog osnova primene načela oportuniteta omogućeno je da se protiv učinioca nasilja u porodici odloži krivično gonjenje, ukoliko isti prihvati učešće u psihosocijalnom tretmanu. Pa ipak, kako u centrima nije postojao specijalizovani oblik rada sa ovom populacijom, prethodni vid edukacije se postavio imperativnim.

Da je tretman lica osuđenih za krivična dela seksualne prirode danas samo u sferi apstrakcije svedoči i to što Zakon o posebnim merama ne predviđa bilo kakvo trajanje ove mere, niti šta će se desiti ukoliko recimo profesionalac utvrdi da je ranije osuđeni pod visokim rizikom recidiva i nakon izdržane kazne. Takođe, postavlja se pitanje da li su konkretne ustanove dužne da po okončanju tretmana podnesu (i kome) određeni izveštaj, a koji bi imao neke pravne posledice. Zapravo, postojeće rešenje praktično vodi mogućnosti da lice koje je osuđeno za silovanje maloletnice, a koje živi u selu udaljenom 20 km od Loznice, ode dva puta u CSR i time ispuni svoju zakonsku obavezu, bez da je suštinsko pitanje tretmana devijentne, nasilne seksualnosti na bilo koji način rešeno.

Procena rizika i potreba učinilaca krivičnih dela protiv polnih sloboda

Implementacija efektivnih programa tretmana učinilaca krivičnih dela protiv polnih sloboda kao prvu pretpostavku postavlja utvrđivanje rizika recidiva, odnosno utvrđivanje područja potreba prema kojima se usmeravaju dalja delovanja (Hanson, Lunetta, Phenix, Neeley, & Epperson, 2014; Petković & sar., 2012; Happel & Auffrey, 1995). Pozicioniranjem osuđenog u određeni stepen rizika, kao i utvrđivanjem problemskih zona fomiraju se kontra/indikacije za konkretne programe, kao i dijagram potrebnih intervencija (Bonta & Andrews, 2007; McGrath, 1991).

Predstavljeni princip je široko prihvaćen u savremenoj penologiji, kao i drugim tangentskim disciplinama. Konačno, dati koncept inkorporiran je i u nacionalnu penološku praksu, a s obzirom da se Pravilnikom o programu postupanja, razvrstavanju i naknadnom razvrstavanju osuđenih lica (Službeni glasnik RS, 2015), odnosno Direktivom o načinu rada službenika tretmana u Zavodima (Službeni glasnik, 2013) predviđa primena specifikovanih upitnika, te mapiranje područja potreba osuđenih (Petković & Pavlović, 2016).

Ipak, kao i u kontekstu kritika koje su iznete u prethodnom poglavlju, navedeni kontekst postupanja koja se tiču učinilaca seksualnih delikata u Srbiji trpe bitne manjkavosti. Naime, vodeći se gorepomenutim podzakonskim aktima, danas se u nacionalnoj praksi ne primenjuje nijedan specijalizovani instrument namenjen isključivoj proceni lica sa nasilnim ili devijantnim seksualnim ponašanjima. Tako se danas zapravo u zatvorima u Srbiji primenjuju dva instrumenta i to Upitnik za procenu rizika za osuđene na kaznu zatvora do tri godine i Upitnik za procenu rizika za osuđene na kaznu zatvora preko tri godine.

Poštujući prethodno, problematika primene navedenih instrumenata je višestruka. Na prvom mestu valja istaći činjenicu da navedeni upitnici ne diferenciraju bezbednosne i tretmanske apsekte. Nadalje, njihova primena je potpuno neselektivna u odnosu na kategoriju učinilaca krivičnih dela, pri čemu isti upitnik procenjuje rizike i potrebe kod recimo lica osuđenih za privredni kriminal i lica koje su izvršila nedozvoljene polne radnje nad detetom. Jedina razlika primene u ovom smislu odnosi se na visinu izrečene kazne, a koja je bez jasne teorijske osnove određena na tri godine (Petković & Pavlović, 2016).

Pored zapažanja da pomenuti instrumenti imaju vrlo lošu strukturu i prediktivni potencijal, valja napomenuti i njihovu inertnost. U tom smislu, značajan udeo statičkih varijabli u strukturi obuhvaćenih ajtema zapravo onemogućava praćenje dinamičkih pomaka tokom tretmana i izvršenja kazne. Ovo praktično znači da lice koje stupi na održavanje sa utvrđenim stepenom rizika visokog nivoa, ima velike šanse, da bez obzira na postignuto tokom tretmana, ne načini značajniji kvantitativni pomak (Petković & Pavlović, 2016).

Da je primena univerzalnih, neselektivnih upitnika potpuno neopravdana i nejasna sa pozicije struke i nauke može se opaziti čak i letimičnim pregledom dostupne literature. Tako su danas u svetu dizajnirani i evaluirani brojni instrumenti namenjeni proceni rizika i potreba različitih kategorija učinilaca krivičnih dela protiv polnih sloboda (Righthand et al., 2005; Bonta, 2002; Sjöstedt & Långström, 2001; Pavlović, 2013; Petković i sar., 2012).

Prateći doprinose Asocijacije za tretman seksualnih prestupnika (Association for the Treatment of Sexual Abusers, ATSA, 2016), danas se jasno diferenciraju statički, dinamički i akutni faktori rizika. Ipak, značajnije u kontekstu predmetne teme jeste razlikovanje generalnih i specifičnih faktora rizika karakterističnih za učinioce ove vrste krivičnih dela. Upravo u tom smislu se i razume potreba za primenom posebno ciljanih instrumenata.

Bez ideje da se na ovom mestu detaljnije analizira struktura i manjkavosti danas dostupnog instrumenatarijuma, želimo da istaknemo samo neka od rešenja koja su našla primenu u praksi. Tako danas jedan od najčešće primenjivanih instrumenata procene punoletnih seksualnih delinkvenata jeste *Static-99/R*, *Static-2002/R*. Sam instrument (revidirana verzija) sadrži 10-14 ajtema, a koji su statičke prirode (Petković & sar., 2012; Hanson et al., 2012, 2014).

Nešto drugačiju strukturu predviđa *Minnesota Sex Offender Screening Tool – Revised* (MnSOST-R; Epperson, Kaul, & Hesselton, 2000), a kao instrument koji sadrži dvanaest istorijskih (statičkih) i četiri dinamička faktora. Pri tome, prateći nastojanja autora da podignu stepen relijabilnosti datog instrumenta isti je unapređen i formulisan u formi *Minnesota Sex Offender Screening Tool-3* (MnSOST-3). Data verzija tako sadrži ukupno devet ajtema, pri čemu je načinjena korekcija strukture i bodovanja (Epperson et al., 2000).

Primer predominantno statičkih instrumenata predstavlja i *Vermont Assessment of Sex Offender Risk-2* (VASOR-2; McGrath, Cumming, & Lasher, 2013). Dati instrument namenjen je proceni punoletnih muškaraca koji su izvršili najmanje jedno krivično delo seksualne prirode. Specifičnost ovog instrumenta ogleda se u samoj strukturi koja kroz 12 ajtema kreira skalu procene rizika recidiva (*Reoffense Risk Scale*), odnosno kroz četiri ajtema procenu težine seksualnog delikta (*Severity Factors Checklist*) (McGrath, Lasher, Cumming, Langton, & Hoke, 2014).

Pored činjenice da su danas dostupni instrumenti dizajnirani ka ciljanjoj proceni određene kategorije počinilaca krivičnih dela treba naglasiti i još jednu dominantnu razliku u odnosu na postojeću praksu u Srbiji. Tako ranije pomenuti Upitnik za procenu rizika za osuđene na kaznu zatvora do tri godine danas se najčešće pominje kao „Upitnik za brzu procenu”. Pa ipak, isti obuhvata čak 53 ajtema. Na drugoj strani takozvani „Veliki upitnik” ili upitnik namenjen licima osuđenim na kazne zatvora preko tri godine obuhvata takođe više desetina ajtema. Pri čemu, iskustva iz prakse upućuju da je za popunjavanje istog potrebno najmanje tri do četiri sata efektivnog rada.

Da je ovo suprotno standardima savremene nauke svedoči i struktura *Risk Matrix-2000* instrumenta (Craig, Beech, & Browne, 2006) a kao forme koja se najčešće primenjuje u proceni seksualnih prestupnika u Engleskoj. Naime, dati instrument namenjen je proceni rizika seksualnog i nasilnog recidiva punoletnih učinilaca, a sadrži svega devet statičkih varijabli (Craig et al., 2006).

Pored instrumenata statičke prirode, danas su svakako razvijeni i dinamički orjentisani alati. *Stable-2007* (Eher, Matthes, Schilling, Haubner-MacLean, & Rettenberger, 2012) tako predstavlja primer koji meri promenljive varijable, a koje su empirijski potvrđene u kontekstu seksualne delinkvencije. Sam instrument se najčešće primenjuje u kombinaciji sa prethodno pomenutim istorijski baziranim modelima, a služi proceni u penalnim uslovima i kontekstu vaninstitucionalnih sankcija i tretmana (Eher et al., 2012).

Primer instrumenta koji je našao značajnu primenu u radu parol i probacionih službenika jeste i *Sex Offender Treatment Intervention and Progress Scale* (SOTIPS; McGrath et al., 2013). Naime, dati okvir pored procene rizika recidiva, zapravo daje podatke o reagovanju na preduzete tretmanske mere, te potrebama supervizije. Sam instrument sadrži 16 dinamičkih faktora, koji su empirijski dovedeni u vezu sa nasilnim ili devijantnim seksualnim ponašanjima. Pri tome, svi ajtemi koje sadrži SOTIPS su promenljivi i ukazuju upravo na responzivnost i ostvarene promene kod osuđenog (McGrath et al., 2013).

Konačno, reprezentativnim primerom u ovom kontekstu može se smatrati i *Risk for Sexual Violence Protocol* (RSVP; Hart et al., 2003), a kao model koji je dizajniran ponovo iz empirijskih nalaza. Specifičnost ovog instrumenta, koji ima dinamički karakter jeste što ne nosi prediktivni potencijal, već pomaže formulaciji rizika. Ovo se može razumeti i s obzirom na strukturu RSVP, a kojom je obuhvaćeno 22 ajtema podeljenih u šest kategorija uključujući: istoriju seksualnog nasilja, psihološko prilagođavanje, mentalni poremećaji, socijalno prilagođavanje i kapacitet menadžmenta (Hart et al., 2003).

Programi tretmana učinilaca krivičnih dela protiv polnih sloboda

Potreba za specijalizacijom programa tretmana namenjenih počiniocima krivičnih dela seksualne prirode nije proizvod samo teorijskih elaboracija. Različita empirijska iskustva profesionalaca, tokom prethodnih decenija, donela su obilje podataka koji su upućivali na manju ili veću efektivnost konkretnih programskih opcija u različitom setingu. Prilagođavanje edukativnog kurikuluma ili metodologije rada otuda je određeno specifičnom kategorijom prestupnika, kao i uslovima sprovođenja programa (Laws, 1989; Mayer, 1992; Ward & Stewart, 2003).

Da je navedeno prepoznato i u Republici Srbiji jasno se može zapaziti iz sadržaja „Priručnika za obuku profesionalaca i profesionalke za tretman počinioca nasilja u partnerskim odnosima” (Despotović i sar., 2012). Naime,

premda u teorijskom smislu seksualno nasilje jeste obuhvaćeno pojmom nasilja u porodici, navedeni program tretmana predviđa vrlo specifične kontraindikaciju za uključivanje. Tako će kao apsolutni kriterijum isključenja smatrati postojanje indicija seksualnog nasilja nad detetom. Nadalje, prisutnost fantazija o ubistvu, pretnje ubistvom, kao i opsednutost partnerkom smatraće se dovoljnim uslovima za neuključivanje lica u ovaj program. Konačno, navedeni okvir predviđa dobrovoljnost učešća i priznanje izvršenja nasilja, a što je relativno retka situacija u penalnim uslovima, čime se primena datog dizajna ograničava na vaninstitucionalni kontekst.

Ipak, kao i kada su u pitanju instrumenti procene, savremena nauka je prilično odmakla u dizajniranju, implementaciji i evaluaciji programskih opcija namenjenih počincima ove vrste krivičnih dela. Otuda profesionalci u domaćim penalnim ustanovama zapravo mogu imati tu lagodnost da ne moraju da kreiraju i testiraju sopstvene modele rada, već se mogu osloniti na one koncepcije čija je efikasnost već dokazana.

Da je potreba za specijalizovanim oblicima rada nedvosmislena svedoči činjenica da je ista prepoznata i u nama susednoj Republici Hrvatskoj (Pavlović, 2013). Naime, još 2005. godine u okviru penitenciarnog sistema Hrvatske pokrenut je pilot projekat pod nazivom „Prevenција relapsa i kontrola impulsivnog ponašanja”, a kao okvir koji je bio ciljano usmeren ka populaciji seksualnih prestupnika. Navedeni model sproveden je u dve penalne ustanove, a sam rad se bazirao na iskustvima holandskih kolega, koji su svoja znanja preneli hrvatskim stručnjacima.

Pored primene tretmanskih programa koji su se bazirali na kognitivno-bihejvioralnoj koncepciji, važan doprinos ogleđa se i u izdavanju odgovarajuće monografske publikacije u kojoj se obrađuje veći broj relevantnih tema. Tipologija seksualnih delinkvenata, dijagnostički kriterijumi pedofije, penološke psihijatrijske karakteristike seksualnih prestupnika, osobnosti seksualnih prestupnika adolescentske dobi i u periodu maloletstva, teorije seksualnog nasilja, kao i niz tema koji se tiču konkretnih terapijskih postupanja, tako mogu predstavljati materijal od izuzetne vrednosti za profesionalce u Srbiji (Mužinić & Vukota, 2010).

Pregledom relevantne literature, razičitost dizajna programskih opcija postaje vrlo jasna. Tako recimo *Federal Bureau of Prison* u SAD, realizuje dve tretmanske opcije, diferencirajući rezidencijalne i nerezidencijalne modele. Prvi okvir (*Residential Sex Offender Treatment Program*) podrazumeva viokointezivne programe rada u trajanju od 12 do 18 meseci, sa učestalošću

tretmanskim sesija od pet puta nedeljno. Po pravilu osuđena lica bivaju uključena u rad tokom poslednje tri godine izdržavanja kazne, a program je indikovano za visokorizične prestupnike. Kao vid motivacije, zatvori u državi Illinois i Masačusets predviđaju posebne uslove smeštaja i rada osuđenih po ovom osnovu, a koji su u kontekstu osnaživanja psihološke promene.

Drugi model tretmana (*Non-residential Sex Offender Treatment Program*) realizuje se u lokalnoj zajednici, a namenjen je učinicima krivičnih dela seksualne prirode kod kojih je utvrđen nizak ili umeren stepen rizika recidiva. Sama struktura programa orjentisana je oko učenja osnovnih veština razumevanja prirode devijantne seksualnosti, prepoznavanja faktora rizika i redukcije verovatnoće povrata. U odnosu na to program se realizuje sa učestalošću od dva do tri puta nedeljno u trajanju od devet do 12 meseci.

Reprezentativan primer u ovom kontekstu predstavlja i *Sex Offender Treatment Programme* (SOTP) kao koncept koji predstavlja deo nacionalne strategije interesane procene i tretmana seksualnih prestupnika u Engleskoj. Sam program otpočeo je sa primenom 1991. godine, a primenjivan je u 25 ustanova.

U tretmanskom smislu, centralni segment orejentisan je oko CORE programa, a koji je usmeren ka razvoju motivacije osuđenih seksualnih prestupnika u smeru izbegavanja recidiva. Program takođe uključuje razvoj veština neophodnih za prevenciju relapsa. Incijalno, program se sprovodio kroz 35-40 dvočasovnih sesija, da bi u revidiranoj verziji isti obuhvatio 86 sesija.

Programi tretmana seksualnih prestupnika, a naročito onih koji su usmereni ka deci nude dosta heterogenu strukturu. Tako se osim edukativnih i psihoterapijskih koncepcija danas realizuju bihjevioralni pristupi bazirani na ideji kondicioniranja. Prikrivene senzacije, olfaktorne senzacije, satijacija, kao i imaginativna desenzitizacija neki su od modela ovog konteksta (Jerković & Maurović, 2004).

Premda navedni okvir ima dosta jednostavnu teorijsku osnovu, prednosti navedenog tipa rada su višestruke. Naime, osnovna logika ovog pristupa bazira se u uspostavljanju veze između neprijatnog stimulusa i seksualne uzbuđenosti koja uključuje decu. Primera radi osuđeni pedofil se pod kontrolisanim uslovima može izlagati neprijatnim mirisima (amonijak) uz istovremeno opažanje dečje pornografije ili fantaziranje o sadržajima datog kvaliteta (Pavlović, 2013). U tom smislu tehnički zahtevi za realizacijom terapije uslovljavanjem su minimalni. Ovo se odnosi na obuku profesionalaca, troškove i infrastrukturne uslove.

Tabela 1. Primeri indikacija i strukture pojedinih programa tretmana

Naziv programa	Stepen rizika	Dob	Oblik rada	Broj sesija	Trajanje
Rolling Sexual Offending Treatment Programme (Rolling SOTP)	Nizak	>18	Grupno	35-40	3-4
Healthy Sexual Functioning Programme	Visok/veoma visok	>21	Individualno	12-20	3-4
New Me Coping Adapted Sexual Offending Treatment Programme (NMC)	Nizak	Intelektualno ometeni >18	Grupno		
Better Lives Booster Sexual Offender Treatment Programme (BLB)	Booster sesije	Lica koja su ranije uključena u SOTP	Grupno	80	

Izvor: https://www.google.rs/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiqrurnm5LTAhWDJZoKHURGChMQFfgaMAA&url=https%3A%2F%2Fwww.whatdotheyknow.com%2Frequest%2F169194%2Fresponse%2F414523%2Fattach%2F4%2FSOTP%2520Programmes.doc&usg=AFQjCNFpcFALW15YjU7tO_3LE51mzFpNHg&sig2=mt43XGUJWjwjwXBUhk0XnA

Da se na navedeni bihevioralni pristup može gledati optimistički sve doći i to što većina drugih edukativnih i psihoterapijskih modela postavlja više zahteve prema samim korisnicima programa (Petković & Pavlović, 2016). U tom smislu inteligencija, mentalizacija, kao i sposobnosti introspekcije mogu biti prepreka za značajan udeo lica sa pedofilskim usmerenji- ma (Pavlović, 2013). Konačno, isto se odnosi i na lica koja imaju određene psihijatrijske probleme, a koji otuda neće imati kapacitet za učestvovanjem u zahtevnijim programima. Ipak, kada je u pitanju uslovljavanje, veza mi- risa ili druge neprijatne ekscitacije i seksualnosti je mnogo jednostavnija. Pri tome, dati pristup može se aplicirati praktično neselektivno, računajući i intelektualno deficitarne nasilnike.

Razvijenost programskih pristupa se na ovome ne završava. Tretman seksualne zavisnosti tako preuzeo je metodologiju rada *Anonimnih alkoholi- čara* (Jerković & Maurović, 2004). Slične koncepcije konačno našle su pri- menu i u kontekstu tretmana lica koji zloupotrebljavaju dečju pornografiju, a s ozbirom na teorijska tumačenja koja navedena ponašanja objašnjavaju u adiktivnom kontekstu (Pavlović i sar., 2014; Petković i sar., 2011).

Programi tretmana namenjeni licima koja su izvršila krivična dela sek- sualne prirode (na štetu dece), obično se realizuju u grupnom setingu. Ipak,

neretko osuđeno lice može pokazivati visok rizik recidiva, ali i kontraindikacije za učešće u grupi. Otuda se u pojedinim državama predviđa i implementacija individualnih psiholoških intervencija koje su prilagođene *tete-a-tete* modelu rada.

Naposletku, kako je seksualno nasilje prepoznato u svojoj biologističkoj osnovi značajni napori učinjeni su u kontekstu farmakoterapije seksualnih prestupnika. Primena različitih hormonalnih preparata usmerena je ka inhibiciji produkcije testosterona, a samim tim i snižavanju seksualnog nagona. Većina država koje pristupaju ovoj praksi pribegavaju injekcionom aplikovanju lekova, dok je u pojedinim slučajevima moguće i hirurško odstranjivanje polnih žlezda (kastracija) (Pavlović, 2013; Harrison, 2007; Meyer & Cole, 1997).

Dok su svi gore navedeni pristupi postdeliktни, odnosno primenjuju se prema osuđivanim licima, valja istaći da je prepoznata potreba i prevencije usmerene prema licima pod rizikom. Primer ovakvog programa koji je usmeren na lica koja još uvek nisu počinili nasilje jeste *Stop it now*. Dati okvir tako podrazumeva postojanje anonimne telefonske linije, gde se mogu javiti svi oni koji opažaju svoju seksualnost kao devijantnu i nasilnu. Naime, neretko se dešava da osobe pedofilskih sklonosti navedeni obrazac uzbuđenja doživljavaju kao teret kojeg se žele rešiti. Upravo u tom smislu informacije koje se dobijaju putem ove komunikacije mogu se ticati mogućnosti dobijanja poverljivog tretmana, rizika kriminalnog ponašanja, kao i strategija kojima se može prevenirati seksualno nasilje (Pavlović, 2013).

Sumirajući predstavljene koncepcije mora se naglastiti da su iste podvrgnute vrlo ozbiljnim proverama efektivnosti. U tom smislu evaluacioni rezultati mogu se koristiti kao važni kriterijumi izbora navedenih programa u domaćoj praksi. Vodeći se time da se u SAD različiti preventivni programi primenjuju već više decenija, potrebno je odabrati upravo one koncepcije koje su se pokazale sa najvećom potentnošću promene.

Da elaborirani terapijski pristupi zaista ostvaruju efekte može se videti na više primera. Tako recimo rezultati primene *Community Child Sex Offender Treatment Program*, koji se relizuje na Novom Zelandu, upućuju da participanti koji uspešno okončaju učešće u programu recidiviraju sa stopom od 5,2%. Pri tome ovo predstavlja značajnu razliku u odnosu na stopu od 16-21% za netretirane seksualne delinkvente.

Premda se u većini evaluacionih studija mogu notirati određena metodološka ograničenja, čini se da postoji konsezus da različiti tretmanski

pristupi ipak ostvaruju projektovane ciljeve. Tako obimna metaanalitička studija koja je obuhvatila uzorak veći od 22.000 ispitanika pokazala je da učestvovanje u navedenom tipu programa vodi redukciji recidiva na nivou od 37% (Lösel & Schmucker, 2005). Drugi autori pak nalazili su snažnije efekte tretmana (Hanson & Morton-Bourgon, 2004), pri čemu je predstavljena komparacija recidiva od 13,7% za participante, naspram 36,9% za one koji nisu bili podvrgnuti terapijskim sadržajima.

Naravno, kada se radi o rezultatima evaluacionih studija mora se biti dosta pažljiv, uz zapažanje brojnih posredujućih varijabli. O ovome konačno svedoče i rezultati *Sex Offender Treatment and Evaluation Project* (SOTEP) programa, koji se realizovao u SAD u periodu od 1985-1995. godine (Marques et al., 2005). Naime, dato evaluaciono istraživanje obuhvatilo je 704 participanta, uključujući 259 lica obuhvaćenih programom prevencije relapsa, 225 lica koja su sačinjavala dobrovoljnu kontrolnu grupu, a koja nisu bila obuhvaćena programom, i 220 lica koja su takođe predstavljala kontrolnu grupu netretiranih, bez konteksta dobrovoljnosti. Sva lica su praćena tokom perioda od 8 godina. U konačnom, detaljnijom analizom dobijenih podataka zapaža se odsustvo statistički značajne razlike među poređenim grupama. Zapravo grupa koja je učestvovala u tretmanu pokazala je višu stopu povrata (22%) naspram obe kontrolne grupe (20% i 19,1%), a što svakako upućuje na potrebu analize uzroka neuspešnosti tretmana.

Zaključak

Analizirajući aspekte domaćeg zakonodavstva, te ukupne prakse postupanja prema učiniocima krivičnih dela protiv polnih sloboda primetan je značajan raskorak. Na jednoj strani, potreba tretmana/lečenja seksualnih delinkvenata istaknuta je kao integralni deo više zakonskih izvora. Takođe, ista se prepoznaje i u okviru preuzetih obaveza koje proizilaze iz potpisanih međunarodnih pravnih dokumenata. Pa ipak, kada se osvrnemo na praktičnu dimenziju ne bi bilo preterano reći da se u Republici Srbiji radi malo u pogledu stvarne vaspitne, psihološke ili psihijatrijske korekcije lica koja su počinila krivična seksualne prirode.

Osvrnuvši se na drugu stranu problema, poslednjih godina značajna kritika u Srbiji usmerena je ka blagoj kaznenoj politici, a koja učinioce ove vrste ponašanja sankcioniše u donjim particijama zaprećenih zatvorskih kazni. Otuda ne treba ni da čudi što se problem recidivizma naročito naglašava.

Tek kumulativno izricanje zatvorskih kazni (relativno) kratkog trajanja i odsustvo bilo kakvog specijalizovanog programa tretmana svakako ne ide u prilog naporima redukcije učestalosti seksualnog nasilja.

Da je potreba uvođenja posebnih oblika procene i terapije u ovoj oblasti velika, čini se nedvosmislenim. Ipak, stiče se utisak da u realnim uslovima funkcionisanja naših (penalnih) ustanova postoji snažan otpor prema ovakvim „inovacijama”. Tako se danas čini praktično nemogućim da vaspitači/lekaru u domaćim zatvorima/psihijatrijskim odeljenjima organizuju olfaktorsko uslovaljavanje, terapiju zasićenjem, pa i neki zahteveniji program psihološke eksploracije prirode devijantnih seksualnih fantazija.

Da je otpor prema tretmanskim koncepcijama snažan, svedoči i to što se danas u javnim i naučnim raspravama često mogu čuti argumenti koji zapravo populaciju seksualnih prestupnika vide kao „neizlečive”. Ranije pomenuti rezultati evaluacionih studija koji govore o neefikasnosti tretmana svakako mogu ići u prilog ovoj poziciji.

Ipak, kao i kada su u pitanju preventivna očekivanja od krivičnopravne intervencije, mora se imati na umu da tretman seksualnih prestupnika nije isključivo i trajno rešenje. Zapravo, mora se prihvatiti činjenica da učešće u šestomesečnom tretmanu ne može garantovati celoživotno „izlečenje”. Ako se uporede psihoterapijski pristupi jednostavnijim psihološkim problemima, a koji zahtevaju višegodišnju terapiju, jasno je da je u ovom smislu potreban kontinuitet i multidimenzionalnost delovanja.

Otuda terapijski programi moraju predstavljati samo jednu kariku u lancu postupanja. Intervencije u zatvoru ili tretman u zajednici mogu obezbediti delimičnu korekciju, pa i odlaganje recidiva tokom dužeg vremenskog perioda. Ipak, da bi se preventivni efekti održali po pravilu su potrebne takozvane *booster* sesije, odnosno, ponovna osnaživanja kroz terapijski ponovljeni i kontinuirani terapijski rad.

Konačno, različiti oblici tretmana moraju se kombinovati sa posebnim merama nadzora, bilo od strane prijatelja, rođaka, lokalne zajednice, volontera ili profesionalaca. Tek integrisanjem zakonskog okvira, penalnih mera, tretmana i supervizije, moguće je očekivati stvarnu redukciju učestalosti seksualnog nasilja i viši stepen zaštite polnih sloboda.

Literatura

- Bonta, J. (2002). Offender risk assessment: Guidelines for selection and use. *Criminal Justice and Behavior*, 29(4), 355-379.
- Bonta, J., & Andrews, D. A. (2007). Risk-need-responsivity model for offender assessment and rehabilitation. *Rehabilitation*, 6(1), 1-22.
- Craig, L. A., Beech, A., & Browne, K. D. (2006). Cross-validation of the risk matrix 2000 sexual and violent scales. *Journal of interpersonal violence*, 21(5), 612-633.
- Despotović, V., Igić, S., Jovanović, S., Malešević, D., Mančić, S., Ostojić, Z., Pavlov, G., Petronijević, G., Sekulić, J., Stojadinović, S., Stojanović, M., Filipović, M., Cvetanović, L.J., & Cvetković, D. (2012). *Priručnik za obuku profesionalaca i profesionalke za tretman počinitelaca nasilja u partnerskim odnosima*. Beograd: Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike Republike Srbije.
- Eher, R., Matthes, A., Schilling, F., Haubner-MacLean, T., & Rettenberger, M. (2012). Dynamic risk assessment in sexual offenders using STABLE-2000 and the STABLE-2007: An investigation of predictive and incremental validity. *Sexual Abuse*, 24(1), 5-28.
- Epperson, D. L., Kaul, J. D., & Hesselton, D. S. (2000). *Minnesota sex offender screening tool, revised (MnSOST-R): Development, performance, and recommended risk level cut scores*. MN: Department of Corrections.
- Hanson, R. K., Lloyd, C. D., Helmus, L., & Thornton, D. (2012). Developing non-arbitrary metrics for risk communication: Percentile ranks for the Static-99/R and Static-2002/R sexual offender risk tools. *International Journal of Forensic Mental Health*, 11(1), 9-23.
- Hanson, R. K., Lunetta, A., Phenix, A., Neeley, J., & Epperson, D. (2014). The field validity of Static-99/R sex offender risk assessment tool in California. *Journal of Threat Assessment and Management*, 1(2), 102.
- Hanson, R. K., Morton-Bourgon, K., & Safety, P. (2004). *Predictors of sexual recidivism: An updated meta-analysis (Research Rep. No. 2004-02)*. Ottawa: Public Safety and Emergency Preparedness Canada
- Happel, R. M., & Auffrey, J. J. (1995). Sex offender assessment: Interrupting the dance of denial. *American Journal of Forensic Psychology*, 13(2), 5-22.

- Harrison, K. (2007). The High-Risk Sex Offender Strategy in England and Wales: Is Chemical Castration an Option?. *The Howard Journal of Crime and Justice*, 46(1), 16-31.
- Hart, S. D., Kropp, P. R., Laws, D. R., Klaver, J., Logan, C., & Watt, K. A. (2003). *The Risk for Sexual Violence Protocol (RSVP)*. Victoria: Pacific Psychological Assessment Corporation.
- Jerković, D., & Maurović, I. (2004). Tretman pedofija. *Kriminologija i socijalna integracija*, 12(1), 95-106.
- Knežić, B. (2016). Obrazovna (ne)prikladnost u KPZ. U I. Stevanović & A. Batričević (Ur.), *Krivične i prekršajne sankcije i mere-izricanje, izvršenje i uslovni otpust* (str. 283-294). Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Lalumière, M. L., & Lalumiere, M. L. (2005). The causes of rape: Understanding individual differences in male propensity for sexual aggression. *The Journal of Psychiatry & Law*, 3(3), 419-425.
- Laws, D. (1989). *Relapse prevention with sex offenders*. Guilford: Guilford Press.
- Lazić, S. (2016). The system of education in protection of children from domestic violence and sexual abuse. *Norma*, 21(2), 239-252.
- Lösel, F., & Schmucker, M. (2005). The effectiveness of treatment for sexual offenders: A comprehensive meta-analysis. *Journal of Experimental Criminology*, 1(1), 117-146.
- Lovaković, I. (2015). *Nasilje u obitelji (Doktorska disertacija)*. Osijek: Sveučilište „Josip Juraj Strossmayer” – Fakultet društvenih i socijalnih znanosti, Departman za psihologiju.
- Marinković, D. (2012). Classifications of rape relevant for criminalistics. *Nauka, bezbednost, policija*, 17(2), 53-71.
- Marques, J. K., Wiederanders, M., Day, D. M., Nelson, C., & Van Ommeren, A. (2005). Effects of a relapse prevention program on sexual recidivism: Final results from California's Sex Offender Treatment and Evaluation Project (SOTEP). *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 17(1), 79-107.
- Marshall, W. L., & Barbaree, H. E. (1990). An integrated theory of the etiology of sexual offending. *Handbook of sexual assault: Issues, theories, and treatment of the offender*, (pp. 257-275). New York: Springer.
- Mayer, A. (1992). *Women sex offenders: Treatment and dynamics*. Holmes Beach: Learning.

- Mažibrada, I. (2002). Seksualno zlostavljanje dece i adolescenata. U J. Srna (Ur.), *Od grupe do tima*, Beograd: Centar za brak i porodicu.
- McGrath, R. J. (1991). Sex-offender risk assessment and disposition planning: A review of empirical and clinical findings. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 35(4), 328-350.
- McGrath, R. J., Cumming, G. F., & Lasher, M. P. (2013). *Sex Offender Treatment Intervention and Progress Scale (SOTIPS) Manual*. Middlebury: Author.
- McGrath, R. J., Lasher, M. P., Cumming, G. F., Langton, C. M., & Hoke, S. E. (2014). Development of Vermont assessment of Sex Offender Risk-2 (VASOR-2) Reoffense Risk Scale. *Sexual Abuse*, 26(3), 271-290.
- Meyer III, W. J., & Cole, C. M. (1997). Physical and chemical castration of sex offenders: A review. *Journal of Offender Rehabilitation*, 25(3-4), 1-18.
- Mršević, Z. (1997). *Incest između mita i stvarnosti: kriminološka studija seksualnog zlostavljanja dece*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Mužinić, L., & Vukota, Lj. (2010). *Tretman seksualnih delinkvenata i zaštita zajednice*. Zagreb: Bolnica Vrapče i Medicinska naklada.
- Pavlović, Z. (2013). *Seksualna zloupotreba dece – kriminološki i krivičnopravni aspekti*. Novi Sad: Pravni fakultet za privredu i pravosuđe.
- Pavlović, Z. S., Petković, N., & Matijašević Obradović, J. (2014). Dečja pornografija. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 51(1), 45-61.
- Petković, N., & Pavlović, Z. (2016). *Zlostavljanje i zanemarivanje dece u Srbiji*. Beograd: Institut za sociološka i kriminološka istraživanja.
- Petković, N., & Đorđević, M. (2011). Prevention of sexual abuse of children. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 10(1), 121-138.
- Petković, N., & Pavlović, Z. (2016). Neki problemi u primeni „Upitnika za procenu rizika za osuđene na kaznu zatvora do i tri godine”. *Temida*, 19(1), 161-180
- Petković, N., Baloš, V., & Đorđević, M. (2012). Prikaz pojedinih instrumenata i metoda procene seksualnih delinkvenata. *Socijalna misao*, 18(2), 69-84.
- Petković, N., Dimitrijević, J., & Đorđević, M. (2011). Seksualna zloupotreba dece – teorijski pristupi eksplanacije. *Socijalna misao*, 17(3), 9-28.
- Petković, N., Đorđević, M., & Baloš, V. (2010). Analiza stavova javnosti u Srbiji prema fenomenu seksualne zloupotrebe dece. *Temida*, 13(4), 61-82.

- Petković, N., Pavlović, Z., & Dimitrijević, J. (2012). Legal and criminal law protection of children from sexual violence: Proposals de Lege Ferenda. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 11(2), 307-324.
- Radoman, M., Stojanović, Z., & Bošković, M. (2003). *Penologija i sistem izvršenja krivičnih sankcija*. Beograd: Pravni fakultet, Centar za izdavačku delatnost.
- Raymond, N. C., Coleman, E., Ohlerking, F., Christenson, G. A., & Miner, M. (1999). Psychiatric comorbidity in pedophilic sex offenders. *American Journal of Psychiatry*, 156(5), 786-788.
- Righthand, S., Prentky, R., Knight, R., Carpenter, E., Hecker, J. E., & Nangle, D. (2005). Factor structure and validation of the juvenile sex offender assessment protocol (J-SOAP). *Sexual Abuse*, 17(1), 13-30.
- Sjöstedt, G., & Långström, N. (2001). Actuarial assessment of sex offender recidivism risk: a cross-validation of the RRASOR and the Static-99 in Sweden. *Law and Human Behavior*, 25(6), 629.
- Tanjević, N. (2010). Krivičnopravna zaštita dece žrtava seksualnog nasilja u Srbiji. *Temida*, 13(4), 17-36.
- Ward, T., & Stewart, C. A. (2003). The treatment of sex offenders: Risk management and good lives. *Professional Psychology: Research and Practice*, 34(4), 353-359.

NEEDS AND POSSIBILITIES OF SEXUAL OFFENDERS TREATMENT

Zvezdan Radojković¹ & Nikola Petković²

¹*Ministry of Interior Affairs, Belgrade, Serbia*

²*County Prison, Novi Sad, Serbia*

Abstract

Protection of sexual freedom in Serbia is a great challenge. This stands out even more because, despite all the efforts that have been learning in recent years, sexual violence in the phenomenological and epidemiological sense, remains one of the most pressing issues. Respecting the importance of the problem of the authors of the paper presented a critique of the current path of social reaction and pointed to the need for specialization of professional conduct. Furthermore, by pointing out the shortcomings of the current penal practices, the authors insist on the introduction of modern instruments of assesment and application od treatment programs for sexual offenders in the institutions and in the community.

Key words: sexual freedom, treatment, prevention, evaluation, risk, sexual offenders